

је она од Сарајева до Котора. Она је још уског колосека (76 см.). Природни излази Југославије на море остају ван њених граница. Трст је пре рата имао за $\frac{1}{3}$ свог промета из области које су сада југословенске. Ријека је у исто време и крајња станица уздужних далматинских путева и трансверзалног пута рђавог успона, који долази из панонског басена. Солун има $\frac{2}{3}$ свог промета из југословенских земаља и може се развити само у вези с њима. Изузев ова три пристаништа, далматинска обала погодна за пловидбу, поглавито је центар каботаже који посећују мале лађе (100.000 мерећи 15,000.000 т.), под локалном заставом. Сплит са тонажом која је већа од $\frac{1}{3}$ тонаже Трста извози тешку робу која јој долази морем из пристаништа код Метковића. Грађење једне скупе железнице нормалног колосека између Београда и Метковића или Котора умањиће југословенски превоз преко италијанских или грчких пристаништа, али га неће обуставити.

Југославија има да заблгодари за своју животну снагу етничком јединству, које је јаче од историјске подвојености, и различности природних области, које једна другу допуњују. Њен вишак у земљорадничким производима и у индустријским сировинама дозволиће јој да купује мануфактурне предмете, које она још не израђује. Тако се развија трговина, која је јако потпомогнута јединственим положајем, на рачвању воден х путева и трансконтиненталних железница.

Закључак.

Дунавске и балканске државе постале распарчавањем Аустро-Угарске Монархије или преиначене ратом имају велику животну снагу. о су националне државе, изузев Чехо Словачке, у којој је проценат других народности слаб. Индустрија је јаче развијена у устрији и Чехо-Словачкој, земљораднички живот у Мађарској, Бугарској, Румунији и Југославији. Разлог за размену предмета и трговине змеђу ових држава, али не и прека потреба за удруживањем. Оријентацијом своје размене Италија је могла развити и одржавати велику индустрију немајући угља, Швајцарска немајући директан излаз на море. устрија и Чехо-Словачка могу потпуно снабдевати мануфактурним производима своје суседе који производе сировине и животне намирнице. Организација такве трговачке струје зависи највећим делом од економске равнотеже у вропи,

Ив. Шатењо.

Превео с француског рукописа
П. С. Ј.

Види: Annales de géographie. Јануар 1920, Мај 1920, Септембар 1920, Новембар 1920, Јануар 1921, Март 1921.

ISTORIJSKE OSNOVE ETNIČKOG I KULTURNOG STANJA KOD SLOVENACA.

Ni jedan ljudski kompleks današnje Evrope ne možemo da smatramo homogenom jedinicom. Svaka nam grupa ljudi u osnovu predstavlja manje više dovršenu etničku i kulturnu kompoziciju. Izvorna vrela svakoj kompoziciji mogu da su trajala kraće ili duže, mogu i da su priticala u isto vreme ili jedno za drugim. Ali, bio slučaj hronološke prirode ma kakav,

11*

uzročna sila svakoj kompoziciji leži u momentu geografskom, horološkom, tj. u fakti, da sva vrela iste kompozicije nalaze jedan isti recipijent.

I malu Sloveniju kao zemlju intenzivnih dodira panonskih ravnic sa Italijom, i alpiskog sveta sa svetom dinarskim, nije mimoilazio nijedan veći historijski događaj i nijedan kulturni talas a da ju nije dodirnuo.

Prvi čovek na tlu Slovenije je živeo u diluviju, za zadnje velike glaciacije, koja je zadesila i sve visoke slovenačke Alpe a u najbližoj podgorini naročito basen celovski. Eolitička i paleolitička naselja su u velikom broju zasvedočena u nižim krajevima Slovenije; najvažnije i najstarije nalazište, Krapina, leži već u hrvatskom Zagorju. Eolitički čovek već se bavi ratarstvom, a stanuje ne toliko u jamama, koliko u sojenicama nad vodom. Na ljubljanskom Barju i na koruškim jezerima je nadjeno nekoliko takvih naselja koja su bila nastanjena još u bakrenom i bronzanom dobu. Ova dva doba su bila srazmerno kratkog veka. Jer egzistencija gvozdenih rudišta u zemlji samoj a još više u nemačkoj Štajerskoj, dovodila je čoveka vrlo rano na dobivanje železa i njegovu upotrebu uz bronzu. To je bio t. zv. Hallstattski period koji znači prelaz od same bronzine na samo železo; računa se da je trajao od god. 900 do 200 pre Hrista. Za idućeg latenskog doba, još pre dolaska Rimljana, na osnovu gvozdenih ruda od niskog procenta, i u Sloveniji je procvatila vrlo živa gvozdena industrija; pred vratima gvozdjem siromašne Italije, ona je skoro bez prekida do kraja predjašnjeg veka stajala na vrlo visokom stepenu. Gustoća tadašnjih naselja je na visovima Suhe Krajine i okoline naročito velika.

Stanovništvo sojenica se pribraja još prearijskoj evropskoj rasi. A najstarije stanovništvo, koje se moglo u istočnim Alpima da dokaže, bili su Iliri; njihov dolazak se stavlja približno oko dve hiljade godina pre Hrista. Oni su bili i nosioci one visoke civilizacije čiji se ostaci u Sloveniji, a naročito u nemačkom Hallstattu, sasvim podudaraju sa ostacima na bosanskom Glasincu. Iliri su bili u direktnoj vezi na jugu sa grčkom, a u Italiji sa etruščanskom kulturom; radi ćilibara su podržavali trgovinske veze i sa obalama Baltiskog mora. Najstarija geografska imena smatraju se da su ilirskog porekla, a dublje lingvističke študije, bez sumnje, dokazaće isti izvor i za mnoge specifične elemente u rečniku južnih Slovena.

„Illyria graeca“, t. j. današnji Epir i Albanija, prva je pala pod vlast velikog Rima. Sa svojim carskim drumovima je izgledala da će biti romanizirana. Ali je u svojoj ratobornosti zakrčljala i ostala u patriarhalizmu gotovo nepomična, čim su bile u njoj veze iz Rima za Vizantiju za uvek prekinute. O dinarskoj ili erskoj Iliriji biće govora niže. U alpiskoj Iliriji, t. j. u Noriku, bili su Iliri posle godine 400 pre Hrista izgurnuti ili u svojem nacionalitetu preobraženi po mnogobrojnim novim došljacima. To su bili Gali ili Kelti. Nekako severno od vazda žive metanastazijske ulice koja ide od Ptuja preko Celja i Ljubljane za Goricu, bila su po alpiskim predelima naseljena plemena keltiska, medju njima najvažniji Karni i Taurisci; i Latobici u Zasavju i Suhoj Krajini važe još za Kelte. Medjutim, u ostalom Krasu smatra se da su ilirski starosedeooci još u toliko prevladali, da su iz njih i iz keltiskih došljaka nastale smese naroda Veneta, Histra, Japoda i Kolapijana.

Rimsko ovladanje nad ovim najsevernijim Ilirima i nad noričkim Keltima je započelo u venetskom primorju osnivanjem Akvileje (183. god. pre Hrista). Ovaj grad je služio kao polazna tačka čvoru vojničkih drumova za prostrane pokrajine Norika, Panonije i Mezije, tako, da je tokom vre-

mena postao treći najveći rimski grad. Već pod kraj drugog veka pre Hrista Rimljani su sklopili sa visoko civilizovanim Tauriscima savez iz kojega su izlazile tim plemenima zamašne političke privilegije; i oni su se mogli da hvale ponositim usklikom: *civis Romanus sum*. U sasvim druge odnose po starosedeoca ušla je rimska politika na slovenačkom pa i na erskom Krasu, koji Rimljani zovu „Illyria barbara“. Dinarski Iliri i slovenački na pola Iliri su, na ime, pokazali sve od doba kraljice Teute toliko otporne snage, da je n. pr. na slovenačkom Krasu tek Cezar August uspeo da posle velikih ličnih naprezanja zauzme Metullum glavno utvrđenje Japoda (kod današnjeg Šmihela pri Postojni). Prema tome ovi Iliri su bili skućeni na položaj podjarmljenih naroda bez ikakvih državljanskih prava. Ali rimski jaram u erskoj Iliriji opet nije bio toliko težak kao slovenačkoj Iliriji. Jer kroz ovu je vodila ne samo najlagodnija prolazna ulica iz Italije za Podunavlje, nego je, obratno, Italija ovuda predvideća i najveću mogućnost barbarskih napadaja na njezine kopnene granice. Radi obrane su Rimljani na svim izloženijim tačkama Srednjekranskog Visokog Krasa sagradili moćne vojničke stanice i ove još medju sobom vezali dugim zidovima (*limes italicus*). Kako je bio broj latinskih doseljenika, u ostalom, malen, opet je on, u alpijskoj Sloveniji mirnom kulturnom utakmicom, a na Krasu vojničkom vladavinom, pomogao rimskoj civilizaciji a donekle i latinskom jeziku do nadvlade.

Odmah na početku rimskog doba, već se primećuju lagana kretanja rimskih legija vrlo šarene kompozicije ili putovanja germanskih četa i kondotijera u rimsku službu. Ali tek veliko doba kretanja i komešanja naroda i plemena koje se uz prekide proteže preko tri stotine godina, lišilo je Sloveniju skoro svih ostataka rimskih naselja. 452. god. Huni razore Akvileju; Celeja -- Celje, Emona -- Ljubljana i Virunum na Gosposvetskem polju su iščezli istom za poslednjeg najjačeg udara koji je dolazio od strane Avara i Slovena. Samo u skrovitijim krajevima je moglo staro stanovništvo da preživi ovo burno doba. Lurnfeld kod Spittala na Dravi je n. pr. za Karolinga bio još romansko ostrvo. A oniska, mrka rasa lončara u južnom delu Ribniškog Polja nas puno podseća na romanizovane Kelte čiji potomci su nam sačuvani u nemačkom stanovništvu Pinzgaua, Zillertala i drugih alpijskih dolina. Uz more, pod dugotrajnijom zaštitom Vizantije koju docnije zameni Venecija, ilirski element se je sa svojim romanskim idijomom očuvao čak do pre nekoliko decenija.

Srazmerno kratko doba velike seobe naroda učini kraj dugotrajnoj eri patrijarhalnosti ilirsko-keltiske. Ali, svojim ljudskim šarenilom ono nam predstavlja i zamašan proces vrenja iz kojega je mogao da nikne i kvasac državotvornim snagama amorfne mase, kao što su bili Sloveni kad su dolazili na Balkansko Poluostrvo. Za najistočniji deo Slovena u Bugarskoj je takav kvasac već odavna utvrđen i opšte priznat. Medjutim, pitanje o etničkim uzrocima plemensko-političkog diferenciranja ostalih južnih Slovena, jednako još čeka socijologa, da ga se prihvati, na osnovu medjusobnog uporedjivanja starih istorijografa.

Što se tiče Slovenije, preko nje se kreće pleme za plemenom, narod za narodom da stignu u obećane zemlje juga. Mali odeljci stanu i u njoj da čuvaju pograničnu stražu svojih državnih tvorevina u Italiji odnosno Panoniji. Naročite uspomene je ostavila vladavina Avara. Na ove psoglave, kako ih zove narodna priča nas podsećaju mnogobrojna mesna imena kao

Pas, Pasjak, Pasjani, Pasja Vas, Cane, Cagnola i t. d. koja su rasejana po zapadnim okrajcima, t. j. medju današnjim Furlanima do reke Tilmenta i medju Šavrinima, slovenačkim stanovnistvom Žute Istre, na jugoistoku od Trsta.

Da se u Sloveniji stvori jaka država, za to ovaj planinski istmus izmedju ravnica Panonije i Italije nema geografskih predispozicija. Za kraške depresije erske oblasti, naprotiv, više je nego verovatno, da su one mogle da služe kao najbliži zbegovi i najskrovitije utočište smalaksalim državotvornim energijama Huna i Avara i drugih naroda i plemena kad ih iz panonskog basena, tobože bez traga, nesta.

568. god. usled seobe Langobarda u Italiju, Panonija je ostala bez gospodara pa su u nju pod avarskim komandirima provalila plemena Slovena te se počela da šire u istočne Alpe i Dinarske Planine. Pri tadašnjoj iznurenosti Vizantije, više pomenuti stari narodni rudimenti ostali su na jednom prepušteni samim sebi. Bili su primorani da ponova izlaze iz mirovanja. Njih je bilo brojem daleko manje nego Slovena ali su svojom čvrscom organizacijom, ratnim veštinama i političkim sposobnostima Slovene nadjačali pa im se nametnuli za nove gospodare.

I najstarija istorija Slovenaca na tlu njihove današnje otadžbine vezuje se za ime državotvornih „Hrvata“. Gosposvetsko Polje i okolina zovu se još u 11. veku „Croatigau“, župom Hrvatskom, pa nema sumnje da je baš nadmoćnost ovih Hrvata mogla da sa uspehom pribavi i održi slovenskim plemenima današnje Slovenije onu nezavisnost i slobodu u kojoj ih u istoriji najpre zatičemo.

Potomke hrvatskih gospodara u Sloveniji smemo sa sigurnošću da slutimo u t. zv. plemenitim ljudima, t. j. slobodnim, privilegovanim seljačkim porodicama koje su živele po Sloveniji u posebnim naseljima koja ze zovu Koseze ili nemački Edling. Jedna taka porodica sa Gosposvetskog Polja sebi je do 1414. god. očuvala veliku privilegiju da je svečanim načinom, u slovenačkom jeziku, umeštavala zemaljske gospodare u vojvodsku čast.

Slobodu pod hrvatskim vojvodama i županima su uživali Slovenci samo oko 150 godina. Jer usled svog ukrštavanja sa avarskim interesima, naročito radi prolaza za Italiju, hrvatsko državotvorno pleme opet nije bilo dovoljno jako a da odoli napadajima Avara s jedne strane i nemačkih Bavaraca sa druge strane, osobito od kako su ovi poslednji, uvodjenjem hrišćanstva, našli jakog oslona i u Sloveniji samoj. Tako se desilo da su Bavarci bili pozvani u pomoć protiv Avara a da se iz Slovenije nisu više povratili kući.

Hrvatsko ime koje je izgledalo da će se proširiti i preko alpiskih Slovena, moralo je, dakle, uzmaknuti na jug, pa se u Sloveniji, kao u opšte u svim spornim pograničnim zonama — da pomenem Slavoniju, Slovačku i Dalmaciju (Slovinci), — sačuvalo slovensko ime do današnjeg dana, a to ne kao državni pojam nego kao prosta oznaka amorfne ljudske mase koja se nalazi pod tudjinskim jarmom.

Od 788. god. nalazi se Slovenija gotovo sva u području nemačke politike, kulture i civilizacije. Uskomu pojasu duž obale u Istri je stizalo i po nešto novoromanskih uticaja, dočim su prekmurski Slovenci bili plen mađarske oligarhije.

Kao pogranična zemlja dobila je Slovenija stalne granice na istoku istom posle dugotrajnog trzmania sa ugarsko-hrvatskim kraljevima i vlastelom; još u početku 14. veka je bila od Hrvatske ocepljena Bela Krajina.

Nemački vladaoци su najpre organizovali male kraјine (marke) kojim je Celovški Basen (Vojvodina Koruška) služio kao zajednička pozadina. Tokom istorijskog razvitka izašlo je iz istih kraјina šest zemalja: Štajerska, Koruška, Kranjska, Goriška, Istra i Trst, jedna manja od druge koje su prema načelu: „divide et impera“ stavile veći deo slovenačkog naroda na milost i nemilost Nemaca s jedne strane a Taljana s druge strane.

Ako mimoidjemo kratkotrajni rad sv. Ćirila i Metodija u Panoniji, Slovenci su primili hrišćanstvo većim delom iz Akvileje a onda iz Salzburga i Ugarsko-Hrvatske. Za granicu između područja Akvileje i Salzburga je Karlo Veliki odredio reku Dravu, dočim su njegovi naslednici darivali obe biskupije još i političkim privilegijama i prostranim oblastima u Sloveniji.

Pri svem tom Akvileja nije uspela da utvrdi i uveća svoju političku vlast. Prvo, njezina zemlja nije imala potrebni kontinuitet, nego je bila rasparčana imunim posedima bavarskih biskupija Freisinga i Bamberga i tirolskog Brixena i vojoda koruških i štajerskih. A drugo, najveći deo njezinih poseda je na osnovi feudalizma bio podeljen među različite domaće i tuđe manastire i parohije i među mnogobrojno nemačko plemstvo koje se pri nestalnoj, labavoj vladavini svojih gospodara postepeno učinilo nezavisnim.

Ponajprvi su političkom uticaju Akvileje izmakli gradovi zapadne i južne Istre, čim su bili ojačali ekonomski; ali su, osim Trsta, redom svi potpali pod krtu vlast surevnjive Venecije. Kad je 1420. god. bila teritorijalna moć Akvileje sasvim srušena, Venecija je zavládala i Furlanijom i time zaposela tk. zv. venecijanske Slovence na severo-istoku od Ćedadada (Civildale). U unutrašnjosti Istre, na „Krasu“ i u Posočju su se goriški grofovi brzo popeli do položaja nezavisnih gospodara i anektirali mesto po mesto. Medjutim, u celoj ostaloj Sloveniji su Habsburgi, beskrajnom srećom i bezobzirnom politikom, tokom vremena nadjačali i preživeli sve ambicije malih akvilejskih i drugih feudalnih porodica i dinastija, pa je Akvileja na posletku (u 14. veku) morala da mučke prizna Habsburgima, ne samo zemaljsko gospodarstvo, nego da im ustupi i sve svoje posede u Sloveniji. Jedino gore pomenute nemačke biskupije su se održale kao imune vlasti do francuske revolucije.

Iz Kranjske su silni Habsburgi brzo zahvatili do Jadranskog Mora i to preko Krasa u Devinu i Kvarneru (sa Rijekom). Tako su se na granici male gradske komune Trsta srela dva interesenta koji su bili potrebni jedan drugome: nemoćni Trst u nevolji radi sve to žešćih venecijanskih napadaja, a moćni Habsburgi u svojem žudjenju za morem. 1382. god. se podvrgne Habsburgima dobrovoljno i Trst, dočim im severna njegova pozadina, zemlja Goriška, pripade kao poslednja 1500. god.

Da bi prihode svojih retko naseljenih poseda koliko moguće uvećali, feudalna gospoda su dovodili iz svih mogućih nemačkih krajeva ne samo zemljoradnički narod nego i zanatlije i trgovce koji su položili temelje današnjim gradovima i varošima cele Slovenije, osim uz more. I Akvileja, kao gospodar zemlje i duhovni vodja pograničnih zona Italije i Nemačke, bila je skoro redovno domena nemačke politike. Madjarski napadaji u 10. veku ovu kolonizaciju i germanizaciju su mogli samo da prekinu. Jer ona je posle pobede nad Madjarima (955. god.) zahvatila tim snažnije, tako, da je Slovenija izgubila najzad u korist Nemaca sve retko naseljene alpske doline do izvora Drave, Mure i Ennsa pa do Traune i Dunava gde su se Slovenci dodirali sa češkim plemenima.

Germanizacija je stala duž reke Drave na zemaljskoj zoni koja je ostala do sredine 19. veka, u glavnom, nepomična. Po širim terenima na jugu Drave je, na ime, slovenačka naseljenost bila kompaktnija. No, što je glavno, turski napadaji su te krajeve učinili za daljnju kolonizaciju neprikladnim, tako, da je slovenski živalj mogao postepeno da asimilira sve starije ratarske enklave, osobito one u Rovtama, pobrdju izmedju Tolmina i Kranja. Samo na kranjsko-hrvatskoj granici slabog saobraćaja sačuvalo se do danas oko Kočevja 11.000 Nemaca.

Jedina ljudska klasa koja je predstavljala Slovence, bio je seljak. Ali on je bio socijalno neslobodan te nije dolazio u račun, ni u političkom, ni ekonomskom, ni kulturnom pogledu. Tome nasuprot, usred slovenačke seljačke mase vrlo se osile nemački vlastelin, činovnik, trgovac i zanatlija.

U prvoj polovini slovenskog veka su uticaji germanskog sveta još svemoguć i sveopšti. Ali još se u istom germanskom severu nije porodilo osvežujući vetar individualizma u obliku reformacije, kad već naš seljak, u silnim patnjama i od Turaka i od tudjinskog tutorstva, prozbori svoju neodoljivu čežnju i volju za „Starom Pravdom“ i novim životom. Ekonomske borbe slovenačko-hrvatskog seljaka (seljačke bune), do duše, nisu imale trajnih narodnih posledica, poglavito zbog nepotpuno razvite socijalne strukture. Ali, prve dve slovenačke knjige od Primoža Trubara, prva gimnazija i prva stamparija u Ljubljani, prva slovenačka gramatika i prvi slovenački prevod biblije — sve iz doba od 1550.—1584. god. — kao plodovi reformacije, podigle su idiom seljaka iz Srednje Krajine u književnu upotrebu i postale stubovi slovenačke književnosti i kulture.

Skoro tri i po veka, od 1396. do 1736. god., Slovenija je patila usled turskih napadaja. Redovne i neredovne čete su najpre dolazile iz zarobljene srpske despotovine. A kad se padom Bosne i Bihaća (1592. god.) turska vlast proširi do donje Kupe, pljačkaški rojevi redovno bi izlazili kroz Bosanska Vrata bihaćska, da se u Hrvatskom Niskom Krasu raštrkaju preko hrvatskih i slovenačkih krajeva. To je epsko i junačko doba slovenačkog naroda a ujedno i najžalosniji odeljak u njegovoj istoriji. Jer, bez potpore sa strane države, narod je morao sam da smišlja načine kako da se odbrani od Turaka i sve većeg nasilja svoje vlastele. Turci nisu imali namere da slovenačke krajeve osvoje. Bilo im je samo do haranja, pljačke i prikupljanja janičara, pa su usled toga uništili sve što je narod sebi tokom vremena teškom mukom stvorio i udesio. Da se n. pr. stanovništvo Srednje Krajine (Ribnica) spase, trebalo mu je 1492. godine dati dozvolu neograničenog pečalbarstva kojim se bavi još danas.

Današnje prilike u naselju Slovenije su bile, u glavnim crtama, gotove, kad su počeli Turci i epidemije, naročito u pograničnim predelima juga i istoka, da pustoše i lišavaju naselja mnogih starosedeoaca. A da opet zemlja ne stoji neiskorišćena i bez jače obrane, feudalna gospoda stanu sad u raseljene krajeve dozivati iz turskog juga junački narod Srba i Hrvata: oko 1500. god. bude, dakle, nemačka kolonizacija zamenjena metanastazijskim kretanjem Srbohrvata ponajviše iz erskih oblasti Balkanskog Poluostrva.

Najpre je bilo za ovu kolonizaciju određeno veliko vlastelinstvo Žumberak, na južnim pristrancima Gorjanaca. Doseljenici koji su od 1511. god. na dalje dolazili ovamo, bili su organizovani po vojnički, a njihova zemlja bude, kao zametak buduće Vojničke Krajine, ocepljena od Kranjske. Kad

je bio ovaj kraj prepun, ustupljeno je izbeglicama još vlastelinstvo Mehovo, na severnoj strani Gorjanaca, i mnoga sela na Krškem Polju. I Bela Krajina, kulturom najmanje aficirani predeo Slovenije, je primila više doseljeničkih rojeva. Na Dravskom i Murskom Polju je dokazao Bidermann šest srpskih naselja.

Kako je u ono doba bio katolički zelotizam u najvećoj snazi, svi pravoslavni došljaci su bili prisiljeni da svoju veru napuste te se u istoj crkvi i istoj školi više manje pretupe u Slovence. U ostalom, neki su već u staroj domovini bili katolici. Žumberčani su istom u 18. veku prešli medju grkokatolike. Ima ih svega, nešto i u Beloj Krajini, 7.200 stanovnika, a medju njima živi do 5.000 rimokatoličkih starinaca koji se u svakom pogledu od došljaka vrlo razlikuju. Jedino u selu Bojancima i u tri zaseoka Marindola, unutar lakta reke Kupe, sačuvalo je pravoslavnu veroispovest do 500 stanovnika. (Bezobzirna vladavina katoličke crkve je iskorenila i sve uspomene na doba reformacije; samo u Prekmurju je, pod zaštitom verske snošljivosti Ugarske, ostalo do danas oko 25.000 slovenačkih evangelika).

Razmer erskog doseljavanja je opet bio mnogo veći nego što se obično misli. Istina, medju današnjim Slovencima nema više one sveže tradicije koju susrećemo dalje na jugu. No, ima u nauci o čoveku drugih vrela iz kojih se mogu crpsti jasni dokazi sporadičkog naselja erskih ljudi po celoj Sloveniji. Bogate arhive predstavljaju u tom pogledu skoro netaknutu riznicu, a i antropogeografska, lingvistička, etnološka i antropološka ispitivanja daju mnogo lepih rezultata. Već sama prezimena današnjih Slovenaca nas dovoljno navode na takav zaključak.

Mnogo slovenačkih porodica se prezivaju po krajevima odn. etnografsko-političkim jedinicama iz kojih vode njihovi pretci svoje poreklo. Ovamo spadaju: Hrovat i sl., osobito u gorenjskom selu Begunjama (!), dalje Bošnjak, Krbavac, Ličan, Turak i sl., Vlah i sl. (delom će to biti i raniji stočarski doseljenici od juga ili Italici), pa Srbak, Rajc, Rajčević i Račić. Ima i prezimena koja pokazuju način doseljavanja: Pribeg, Prebeg i Predavec u hrvatskom Zagorju i okolini, Uskok i Skok u Žumberku, Bižal i Fugina u Poljanama nad Kupom, a Beguš u Bovcu i okolini Celovca. Ime Bezjak ili Bizjak nalazimo po celoj Sloveniji, Istri i civilnoj Hrvatskoj; u Zagorju ono, kao apelativum, znači danas isto kao prosjak. Bezjacima zovu slovenački susedi i talijansko stanovništvo ravnice izmedju donje Soče i Krasa, jer je njihove pretke, kao prebeglice iz Skadra, naselila ovamo Venecijanska Republika (1487. god.). U Podravini su raširena čak imena orientalsko-muslimanskog zvuka: Beg, Hasan, Mustafa, Murat, Sagadin, Saladin i Šalamun. Naposletku, izvesni deo mnogobrojnih prezimena na -ić ili -ović pokazuje takodje svoje poreklo od juga.

Obrnuto je Slovenija, naročito u 18. veku, dala puno kolonista Bavnini i Vojvodini, a najzad i Bosni, pa i u zemlji samoj strujanje unutrašnje kolonizacije zemljoradničkog naroda iz kraških zapadnih krajeva u pitomo pobrđe i ravnice severoistoka nije nikad prestalo.

Što uticaji novije Italije na Sloveniju nisu bili jaki, uzrok je potšteniji privredni položaj Italije u opšte, a poglavito pograničnih Furlana. Austrija je imala u posedu lep komad jadranske obale sa Trstom i Rijekom. Medjutim, ona se nije mogla da služi morem u velikoj meri, prvo usled trgovinskog monopola Venecije, a drugo jer nije imala dovoljno

pomorskog naroda; Slovenci se, na ime, na more nisu ozbiljno upuštali. Tek kad je dobila još i duge obale u Italiji, odvaži se car Karlo VI. te oglasi slobodnu plovidbu po Adriji a Trst i Rijeku učini slobodnim lukama (1718. god.), dok budu u unutrašnjosti ukinute srednjevekovne carinske prepreke i sagrađeni moderni drumovi. Tada se Slovenija nalazila u sredini živog saobraćaja između talijanskih i nemačkih zemalja habsburških. U gradovima (na pr. u Ljubljani) mnogi spomenici nas podsećaju na ovo doba intenzivnijih materijalnih i kulturnih dodira sa Italijom, a duž druma iz Trsta za Beč možemo u prezimenima pojedinih porodica opažati tragove trgovačke diaspore talijanskog nacionaliteta.

Posle mnogih ratova izgubi Austrija 1866. godine svoje poslednje posede u Italiji te je Slovenija postala pograničnom zemljom prema ujedinjenoj italjskoj kraljevini. Uza sve velike gubitke, Austrija i Ugarska su, za poslednjih 50 godina mirnog razvitka, uložile u severnoj Adriji, sva silna sredstva kojim može da raspolaže moderna država, da se na moru održe i ojačaju. Trst i Rijeka su istom sada počeli da u punoj meri vrše privredne funkcije svoje pozadine. Privukli su ka sebi jake struje naroda iz svih strana Podunavlja, tako, da je u višim klasama talijanstvo sve više ustupalo svoje mesto Nemcu odn. Madjaru. Međutim, sve ove ukupno daleko su brojem nadmašili svesni mali čovek Slovenije i kvarnersko-dalmatinski pomorac, stvorivši iz neznatnih italofilskih varoši emporijume svetskog glasa.

Kao svaki veliki primorski grad, i Trst i Rijeka su dobili gotovo sasvim kozmopolitsko-mediteransko lice, kad ih, u kratkim trenucima samoopredeljenja i samoodredjenja Srednje Evrope, preteče talijanski imperijalizam i skući pod težinu svojeg „sacro egoismo“. Sa Trstom zajedno predati su istoj sudbini cela Istra (bez Krka i unutarnje Kastavštine) i prostrana kraška i alpska pozadina, svuda preko savsko-soške razvodne linije, sa masivom Snežnika i glasovitim varosima Idrijom i Postojnom. Sve su to atari naj-svesnijeg dela slovenačkog i hrvatskog naroda. Samo gradska naselja uz morsku obalu i grad Gorica su sastavljeni od mešovitog trgovačkog naroda čija dugovečna istorija — možda će se ona i produžiti — znači neprestanu borbu radi svagdanjeg hleba sa političkim pretcima današnje kraljevine Italije.

Prema austrijskoj statistici zloglasne verodostojnosti u celoj Juljskoj Veneciji — tako se ova nova oblast Italije zove — ima zajedno sa Kanal-skom Dolinom i starim venecijanskim Slovencima 59,9% ili 506.000 Slovena a 35,6% ili 301.000 Talijana. Time dolazi pod vlast Rima celih 28% slovenačkog naroda, t. j. po apsolutnom broju 383.000 stanovnika kojih nacionalna svest je tako jaka kao nigde u našoj državi.

Srednjevekovni pravni i socijalni poredak su u 18. veku slovenačkog seljaka jednako gušili i ako se ne sme poricati da su školske i ekonomske reforme od Marije Terezije na dalje bile prostome narodu u veliku korist. (1910. god. je bilo u Kranjskoj samo još 12,19% nepismenog stanovništva). Posle poništenog reformacionog pokreta vidimo sada kako se ponova ističu odabrani ljudi da krče put docnijim vremenima. Ali glavnu materijalnu osnovu je dala za razvitak moderne kulture i civilizacije istom 1848. god., kad je seljak postao ravan ostalim društvenim klasama i samostalan vlasnik svoje obradljivane zemlje.

Slovenački narod se sad od jedared snašao u vrlo teškim prilikama. Zemljište, koje mu je bilo jedini izvor zarade, je usled agrarne krize stalno

gubilo svoju vrednost, dok je u isto vreme kod nemačkog suseda i uz more industrijalizacija sve više preotimala maha. Slovenija je zaostajala, dok su susedni narodi rasli ne samo u svojem privrednom nego i kulturnom stanju, jer ih je svim srestvima pomagala vlada. Slovenci su bili osudjeni da budu potrošač industrijskih produkata koji bi dolazili iz nemačkih Alpa ili, šta više, iz tačaka usred slovenačkog tla, gde se ulegao tuđji kapital da tim brže zaslužuje i raznarodjuje.

Zemljišni posed je vrlo razdrobljen. Gotovo polovina svih zemljo-posednika Slovenije nema nego po 5 ili manje hektara zemlje, a četvrtinu poseduje od 5 do 20 hektara zemlje koja je, osim toga, u vrlo malom delu pogodna za intenzivno obradivanje. Usled toga može samo izvestan deo porodičnih članova da ostaje pod rodnim krovom, pa su teške prilike za zaradu terale suvišak slovenačkog naroda sve više na iseljavanje preko oceana odn. u tuđe industrijske i primorske krajeve ili na pečalbu ili sezonski rad. Narod je u opšte zdrav. Zemlja Kranjska je u pretposlednjem deceniju imala 20,5^{0/0} viška rođenih. Pri svem tom je zbog velike emigracije njezino stanovništvo u razmaku od 1817. do 1890. god. poraslo tek za 25^{0/0}, dočim se ukupno stanovništvo bivše Austro-Ugarske za celog poslednjeg veka umnožilo za 104^{0/0}.

Ujedno je, pod zamamljivim sjajem nemačke civilizacije i moći počelo na severnoj periferiji ustupanje slovenstva na celoj liniji: materijalizam je nadvladao nacionalno pitanje. Preko 100.000 Slovenaca u Koruškoj, najzad, nije imalo nego tri slovenačke osnovne škole, a osim za nekoliko sveštenika nije bilo ovde mesta ni sa jednog slovenačkog inteligenta. Ljute posledice toga morali smo da doživimo za nesretnog plebiscita. Od koruške je pripala našoj državi samo Mežiška Dolina i izvoriste Kokre sa 17.500 stanovnika, Kanalsku Dolinu je dobila Italija, sve drugo ostaje u Nemačkoj Austriji.

Potiskivanje slovenstva je bilo osobito veliko duž linija modernog saobraćaja i prometa. Brzom železnicom je udaljenost nemačkih gospodara od Adrije bila skraćena već toliko, da su malobrojni Slovenci činili samo još neku dosadljivu smetnju. Danas je Slovenija od nadmoćnih suseda odeljena silom državne granice, a doseljavanje slovenačkog seljanina u tuđjinske varoši Slovenije mnogo je pripomoglo da je slovenačka narodna struktura danas dopunjena i gotova. Prema podacima iz 1910. god. su bili Slovenci bivše Austrije podeljeni u četiri klase ljudske zarade sa sledećim procentima: u poljoprivredi sa 67·62^{0/0}, u industriji i zanatima 14·95^{0/0}, u trgovini i saobraćaju 6·94^{0/0}, a u javnoj službi i slobodnim zvanjima 10·49^{0/0}. Stanovništvo varoši u Kranjskoj se izjednačilo sa slovenačkom okolinom pre 50 godina, dočim se u Štajerskoj vrši proces asimilacije pred našim očima; od toga i dolazi onaj niski procenat Slovenaca u zvanjima trgovine i saobraćaja.

Teška životna konkurencija modernog doba; staro nasledje geografskog položaja Slovenije, uklještene izmedju dva jača suseda; i dugovečni uticaj materijalističkog morala katolicizma, morali su u slovenačkom čoveku da stvore psihičke osobine koje se prema osobinama južnog suseda erskoga tipa sasvim odudaraju. To su prvo jaki smisao za materijalne tekovine u opšte, a onda tehnička darovitost u vezi sa germanskim smislom za organizaciju i disciplinu. Bistri bosanski seljak koji je za rata mogao da opaža život i rad svoga slovenačkog druga, to je brzo primetio i upoznao kako je usled toga Slovenac, pri svim malo pogodnim prilikama njegove zemlje, ipak prilično imašan.

Dok su seljačka masa i seosko naobraženstvo, unutar svojeg uskog horizonta, radili oko materijalnog unapredjenja i podržavali u prvom redu lokalni i pokrajinski patriotizam, malobrojna slovenačka inteligencija je, puna najčistijih ideala, tražila po ostalom slovenskom svetu pomoći i načina, kako da pomogne i spase svoj potišteni narodić. Nijedno pleme Slovena nije dalo pokretima, koji su za poslednje stotine godina započeti u slovenskom svetu, srazmerno toliki broj najoduševljenih radnika kao što su ih dali Slovenci. Medjutim, sve ovo naprezanje je bilo samo od akademskog značaja. Jer u velikoj evropskoj politici za slovenačko pitanje u opšte još nije bilo mesta, a i u pitanjima bečke politike još u devedesetim godinama prosti seljak bi davao više poverenja tuđjemu vlastelinu-agrararu nego li domaćemu sinu-advokatu.

Da je pri takvim prilikama uski a konkretni slovenizam uvek nadjačao velike apstraktne koncepcije ilirizma, panslavizma i drugih sličnih pokreta, sasvim je prirodno. Svakom svetlom trenutku velikih uspeha slobodnih Rusa i Srba je sledio niz godina tuđjinske reakcije, kad idealni slovenački inteligenat nije mogao naći oslonu osim u svojem malom narodiću i njegovoj nesigurnoj budućnosti. Usled toga su slovenačke vodje uložili svoje snage na jezikovnom polju koje je, čini se, glavni element slovenačkog kulturnog dejstvovanja u opšte. Oni su, na osnovu starih tradicija iz doba reformacije, uspeli da ujedine svoj narod u jedan književni jezik i time bar donekle sputaju pokrajinski partikularizam koji su sistematski gajile i centralna vlada iz Beča i tuđjinske vlasti pojedinih pokrajina: bez pomoći sa strane vlade slovenački jezik i književnost u kratko doba su vrlo lepo procvali, osobito čim se pomisli da su jedino osnovne škole bile slovenačke, pa nije čudo, ako je ovaj uspeh i danas Slovencima njihov najveći ponos i dika.

Kako vidimo slovenačka inteligencija je od instinkta prostog naroda bila dosta odeljena i udaljena, jer odvajao ih je naročito tuđjinski demagogizam. Istom u poslednjem deceniju prošlog veka podiže se iz narodne svešteničke klase Janez Evangelista Krek koji je žestinom svoje pronicivosti i jačinom svojih ruku umeo, na tlu realnosti, da zbratimi realne potrebe naroda sa visokim ciljevima narodnih vodja i time svede celi milijon i po Slovenaca na jednoglasni zahtev za ujedinjenjem sa braćom Srbima i Hrvatima.

Mogućnost dodiranja sa plemenskom braćom je bila otvorena samo na jugu i jugoistoku Slovenije. Ali od kako su Slovenci ušli u društvo tuđjeg suseda i time se sve više udaljivali od svoje braće, njihovi interesi su baš ovde, na prirodnim pravcima u reljefu Slovenije, obično prestali. Jedino u 16. veku, kad je turska sila bila najveća, Slovenija i mali ostaci od Hrvatske se nalaze pod istom političkom upravom nadvojvoda iz Graca, pa je značajno da su se najsajniji događaji u socijalnoj istoriji Slovenaca — narodne političke istorije nemaju oni zapravo nikakve — odigrali tada u potpunoj slozi braće s obe strane granica (borbe sa Turcima, seljačke bune, reformacioni pokret). Kako su zatim centralne državne sile u Beču i Budimpešti rasle, slovenačko-hrvatska granica je postala sve vidnijom preprekom zajedničkog rada. Dolazilo bi čak do toga da su vlade slale slovenačko činovništvo u Hrvatsku i Bosnu sa namerom da bude pionir nemačko-madžarskoj ekspanzivnosti; ali je uspeh bio redovno samo u korist medjusobnom upoznavanju i potkrepljivanju otudjene braće. U ostalom, izmena privrednih dobara prostog naroda je išla manje više uvek nesme-

tano dalje: hrvatski seljak je pohadjao sajmove susednih slovenačkih mesta da nabavi produkte slovenačkog zanata, a slovenački stočar kupovao bi marvu u Karlovcu, Zagrebu, Varaždinu itd.

Ujedinjenjem sa hrvatskim i srpskim zemljama privredni položaj Slovenije, pri svoj momentanoj neorientisanosti, uzeo je kud i kamo povoljniji značaj. Njezina pasivna vrednost kao zemlje tranzitnog saobraćaja možda će nekoliko opasti dok će se trgovina sa slovenačkom drvenom gradjom za Italiju nesmetano produžiti. Ali bogate prirodne sile i spremne, vešte radničke snage u zemlji, a dragoceni trg širom naše mlade države stavljaju danas Sloveniji lepi aktivni zadatak da bude glavni industrijski kraj Jugoslavije. U kulturnom pogledu Slovenija je istom 1918. god. istupila iz vekovne podčinjenosti i bezvažnosti pa bi svojim geografskim položajem u novoj zajednici mogla da primi ulogu posrednika na umetničkom i intelektualnom području evropske kulture.

Prema izloženim istorijskim faktima možemo po kvalitetu, kvantitetu, a donekle i sa hronološkog gledišta da razlikujemo tri glavna ljudska tipa iz kojih je stvoren etnički amalgam današnjih Južnih Slovena. Prvi je dinarsko-mediteranski tip. Svojevrsna mu je tamna kompleksija a deli se u tri varieteta u preistorijski, trakoolirski i italiski varietet. On je najstariji, a, što je najglavnije, on je donekle avtohton i prilagodjen klimatu ovih krajeva. Usled toga je i najdublje uticao na formiranje telesnog tipa time, što je više manje apsorbirao osobine nadošlih severnjaka. Još danas se može opažati kod individua, kako svetlija kompleksija mlađih godina docnije skoro redovno prelazi u mrku kompleksiju. Severnjačkom tipu koji je svetlijih boja, pripadaju u prvom redu Sloveni. Njihov uticaj se ispoljava, naprotiv, više u kulturnom pravcu: oni su svoj jezik preneli na starince.

Obe osnovne etničke komponente, i južnjačka i slovenska, su, u glavnom, zajedničke svim južnim Slovenima, i ubikvitet južnjaka na Balkanskom Poluostrvu gotovo se poklapa sa ubikvitetom Slovena. Ipak ime slovensko nije došlo do potpune važnosti, nego ono se držalo s jedne strane samo u otvorenijim krajevima na severu gde je, do duše, i svetliji tip u prevladi, a s druge strane u Dalmaciji. U ostalim krajevima svuda su prevladala imena izvesnog trećeg tipa, koji možemo prema njegovom dejstvovanju nazvati državotvornim tipom. Njemu spadaju i Avari i finsko-ugrisko pleme Bugara i druga plemena jake političke sadržine kao što su n. pr. bili koruški Hrvati, t. j. plemena koja su stekla u zemlji politička preimućstva i time najodsudnije uticala na diferencijaciju ilirsko-slovenske celokupnosti i jednoobraznosti.

Kako je već pre Hrista došao u Sloveniju manje jasni varietet Kelta, a srednji i novi vek su uz Slovene doveli ovamo i mnogobrojne germanske kolonizatore jasnog tipa, mora da su i uticaji ovđg tipa na telesne osobine Slovenaca mnogo jači nego dalje na jugu. Slovenci spadaju pretežnim delom obema čistim tipovima, t. j. čisto jasnom i čisto tamnom tipu; zatim dolaze mešani tamni tipovi, najzad mešani svetli tipovi. Upliv crnomanjaste rase je prema moru i prema jugu sve jači, tako, da se alpiski Slovenac po svojem habitusu nalazi bliže nemačkom susedu nego kraškom Slovencu, a ovoga opet veže uže srostvo ka dinarskom tipu; to je u potpunom skladu i sa dijalektološkim promatranjima. Koža im je jasne boje, češće bela nego žućkasta, a samo kod petog dela ona je tamna. Glava je kod 80% izrazito brachykefalna, kod 40% ovih čak hyperbrachykefalna. —

Česti mongoloidni tip slovenačkog lica biće avarskog porekla. Dugoljaste glave su vezane za nešto viši stas. U opšte se po visini svojeg uzrasta Slovenici nalaze blizu gornje granice srednjeg stasa, te su visoki ljudi česti, a niski retki.

Pored slovenstva i prirode slovenačke zemlje, na duhovnim osobinama Slovenaca je ostavila osobito mnogo tragova dugovečna politička i kulturna sredina alpisko-germancka; ali je izdvajanje tih elemenata danas još skoro netaknuto. Medjutim, sa opšteg gledišta psihologije naroda, možemo Sloveniju da delimo, u glavnom, u dva velika regiona. U višim ratarskim i šumarskim krajevima prevladjuje intelektualna, dok je kod vinogradničkog naroda razvijena u većoj meri osećajna strana. Teža borba za život je učinila „planince“ istrajnijim, dovitljivim, pronicavim i mudrim, prema moru delom i lukavim (mediteranski uticaj). Njihov jaki ponos prelazi u centralnim predelima po gde u sitnu sujetnost i oholost, a po gde u tvrdo-glavost. Tome nasuprot, „dolinca“ karakterišu blaga, uzdubljiva ćud, življa fantazija, pitomost i lakoumnost. Pijanstvo je opšta slaba strana Slovenaca. Strah i vera u moć nemačkih gospodara koji su u izolovanoj Koruskoj sasvim pobedili, u dolincima pitome Štajerske su pobudili naročito veliku težnju za materijalnim i kulturnim takmičenjem sa okolnim susedima u opšte.

Veselosti u humora ima hod Slovenaca u velikoj meri. U duhovnim umotvorima je lirika njihov glavni element. Ljubav za pevanjem je daleko poznata. U alpiskim predelima je omiljena više erotička, a u vinogradničkim prigodna i vinska pesma. A peva se u tri ili četiri glasa u nežnim, mekim tonovima i akordima kojih kod prave nemačke (ne koruske) pesme nema.

Po svojem moralnom karakteru Slovenci su vrlo pobožan narod, pobožan često do bigotnosti; prema jugu ima i nekoliko tragova erskog racionalizma. Crkve, zamci i kule ostaće vekovni spomenici gmizavačke strpljivosti i tlačanske pokornosti u kojoj je slovenački narod tokom vekova bio vaspitan i od zemaljskih i od crkvenih vlasti. Bele crkvice bez kojih nije u gušće naseljenim pobrdjima skoro nijedan vis, za opštu sliku slovenačkih krajeva su od osobito velikog značaja.

Jože Rus.

О ПРОУЧАВАЊУ СЕЛА У ВОЈВОДИНИ.

Насеља у Војводини нису проучавана толико ради научних сврха, као у осталим српским крајевима, колико ради практичне користи. Бројно стагнирање и опадање војвођанских Срба и њихов несигурни економски и културни напредак одавно су утврђени. Разлози лошем стању већ одавно су познати и чињен је читав низ покушаја да се сузбију, те да се створе такве прилике за живот Срба у Војводини, како би они могли бројно напредовати и економски и културно се развијати. У туђој, према Србима непријатељски расположеној, држави никада и никако се, међутим, нису дале сасвим одстранити те неповољне прилике јер их држава није ни у чем помагала, него их је, напротив, сметала у свима пословима, који су ишли за унапређење народа. Тешко стање у коме су се досад налазили војвођански Срби, није се никако могло потпуно изменити, него само донекле поправити.

Насељени у баровитим и нездравим крајевима, извргнути дуго времена или турском ропству или непрестаним турским навалама, стални